

**„BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'TKAZILADIGAN BAYON TURLARI VA ULARNI OLIB
BORISH USULLARI”**

Mirsaitova Go'zal Baxodir qizi

Toshkent viloyati Nurafshon shahar 26- maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotasiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'tkaziladigan bayon va uning turlari o'tkazilish usullari haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Bayon, bayon turlari, bog'lanishli nutq, interfaol metodlar, baholash mezonlari, bayon yozish me'yorlari va usullari.*

Yurtimizning istiqboli, farzandlarimizning kelajagi tom ma'noda bugungi ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan ishlar samaradorligi bilan belgilanadi. Ilm fan sohasidagi yangiliklarni ta'lim sohasiga olib kirish va joriy etish bugungu kun o'qituvchilarining vazifasidir.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarni bayon yozishga o'rgatish o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat talab etadigan muhim va asosiy ish turlaridan biridir. Bayon bolalarda adabiy nutqning to'g'ri shakllanishiga yordam beradi, nutq madaniyatini yaxshilaydi, badiiy estetik jihatlarini tarbiyalaydi, tilga sezgirlikni oshiradi.

Bayon - o'qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozma qayta hikoyalashdir.

Bayonning esa quyidagi turlari mavjud:

1. Tasvir elementlari bo'lgan bayon
2. To'liq yoki matnga yaqinlashtirib qayta hikoya qilish.
3. Grammatik topshiriqli yoki ijodiy qayta hikoya qilinadigan bayon.
4. Matn mazmunini qisqartirib yoki tanlab hikoya qilish bayoni
5. Nazorat bayoni

1. To'liq yoki matnga yaqinlashtirib qayta hikoya qilish bayoni.

2-sinf ikkinchi yarim yillikdan boshlab o'rgatiladi. Bunda tez yodlab oladigan kichik matnlar, she'rlarni hikoya qilish tavsiya etilmaydi.

2. Tasvir elementlari bo'lgan bayon.

Bu bayon 3-4-sinflarda o'tiladi. Mazmuni murakkab 3-4 hatto undan ortiq satr boshidan iborat matnlar tanlanadi. Voqealarga bog'liq bo'lgan qahramonlar tasvirlari, tabiat tasvirlari aks etadi.

3. Grammatik topshiriqli yoki ijodiy qayta hikoya qilish bayoni.

Bu bayon 3-4- sinflarda o'rgatiladi. Buni yozish uchun izohli diktantlar olingan bo'lishi, o'quvchilar shaxsni o'zgartirib hikoya qilish ko'nikmasini hosil qilgan bo'lishi kerak.

4. Matn mazmunini qisqartirib yoki tanlab hikoya qilish bayoni.

Bu bayon 3-4- sinflarda o'tiladi va ko'proq mustaqil fikrlashni talab qiladi. Bunda o'quvchilar matn mazmuniga putur yetkazmay, undagi har bir bo'limdan asosiy mazmunni ajratib olishlari kerak bo'ladi. Bu bayon ham o'z navbatida 3 turga bo'linadi:

1). O'qilgan matn qismini yoki bir voqeani unga chizilgan rasm asosida hikoya qilish 2). O'qituvchining topshirig'i yoki berigan savollar asosida alohida lavhani hikoya qilish.

3). Berilgan mavzu bo'yicha matnning turli qismlaridan olingan parchalarni hikoya qilish.

5. Nazorat bayoni

Bu bayonni o'tkazish tartibi quyidagicha :

1). Matnni aniq, ifodali, ta'sirli qilib o'qib berish va savollar yordamida qismlarga bo'lib yoki to'liq holda so'zlatish.

2). Bayon rejasi ustida ishlash, matn mazmunini reja asosida qayta hikoya qilish.

3). Lug'aviy - orfografik ishlar; matnda uchraydigan qiyin so'zlarning ma'nosi va imlosini tushuntirish, tasvirli iboralardan foydalanish yo'llarini o'rgatish, imlosi o'rganilmagan so'zlarni xattaxtaga yozish.

4). Matnni qayta o'qib berish va 2-3 o'quvchiga reja asosida qayta hikoya qildirish.

5). Matnni yozma ifodalashga ruhsat etish

Bayon yozishni o'rgatishda o'qituvchiga qo'yiladigan talablar:

1). O'quvchilarga lug'at daftari yurgizish.

2). Bayon yozishdan 10 kun oldindan bayonda uchraydigan so'zlarni darslarda qo'llash

3). Matnni o'quvchi yoshiga, sinf o'quvchilarining holatiga moslab tanlash.

4). Talffuzi va imlosi qiyin so'zlarni darslarda tahlil qildirish.

5). Og'zaki qayta hikoya qilishda o'quvchi talaffuziga e'tibor berish

6) Matndagi har bir so'z ma'nosini bildirish.

7). Matndagi so'zlarning ma'nodoshlarini, qarama-qarshi ma'nolisini, hayotda qo'llaydigan turlarini o'rgatish.

8). Bayonni baholashda xatolar ustida ishlash uchun 10-15 daqiqa ajratish va umumiy baho berish.

9) Eng yaxshi yozilgan 2-3 ta bayonni o'qib berib, boshqa ishlardagi tipik kamchiliklarni (rejadan chiqib ketish, so'zlar o'rnini almashtirish, gapni noto'g'ri tuzish, so'zni, bo'g'inni, harfni tushirib qoldirish) ko'rsatish lozim.

10). Kimning ishi ko'rilgan bo'lsa o'sha o'quvchilarga so'zlatish, bo'shroq o'quvchilarni yaxshi so'zlar bilan rag'batlantirish kerak.

Bayon o'tkazishda o'quvchilar matn mazmunini qanday tushunganliklari, o'z fikr va tushunchalarini ijodiy va mustaqil ifodalaganlari, yozma nutq malakasi va savodxonligi sinab ko'riladi.

Bayon uchun matn tanlashda esa o'qituvchi quyidagilarga amal qilishi lozim:

1. Bayon turi o'quvchilarning kuchiga qarab belgilanadi.

2. Matnlar mazmuni o'quvchilar uchun mos bo'lishi shart.

3. Bayon ustida ishlash o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirishga qaratilgan mashg'ulotlarning boshqa turlari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi zarur.

Boshlang'ich sinf ona tili dasturiga ko'ra 3-sinfda 40-60 so'zdan iborat matnning mazmunini jamoa bo'lib tuzilgan 3-5 ta reja asosida bayon yozish ko'zda tutiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ona tili darslarida o'quvchilarni bayon yozishga to'g'ri yo'naltirish o'quvchining ijodiy tafakkurini o'stirish bilan bir qatorda ularni so'z boyligini oshirishga va o'z fikr tushunchalarini izchil va erkin bayon eta olishga o'rgatishi bilan o'ta munimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. K. Qosimova Ona tili o'qitish metodikasi Toshkent - 2009
2. R. Safarova Ona tili o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma "Sharq" nashriyoti matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent – 2016
3. M.Umarova "Bayonlar to'plami" Toshkent – 1992